

Стоян Малинов

БЪЛГАРСКИТЕ АВТОРИ НА СВЕТА ЗЛАТОУСТОВА ЛИТУРГИЯ¹

Abstract: Stoyan Malinov, *Bulgarian Composers of St. John Chrysostome's Liturgy.*

This article aims to present the original church music in Bulgarian since its Liberation (1878) to the present day. The central point of interest for the composers is the liturgy of St. John Chrysostom. The authors under consideration have constructed their musical creation on all parts of the Holy Liturgy. The period under consideration shows the different characteristics of the evolution of the ecclesial chant tradition and heritage. Three general tendencies emerge in the aspiration of the authors to create of new church chanting creations based on national traditions: on the one hand – “Bulgarian chant” (*bolgarskii raspev*) and on the other – the “Easter church chants”, and, finally, the original Bulgarian authors’ new creations.

Keywords: *Byzantine Chant, Chanting of the Orthodox Church, Church Music, Liturgy, Composers*

„Трите най-велики светили на трислънчевото Божество, просветили вселената с лъчите на божествените догмати, медоточните реки на премъдростта, напоили цялата твар с водите на богознанието: Василий Велики, Григорий Богослов и славния Йоан със златословесния език, всички да ги почитем. Защото те винаги за нас се молят на Пресветата Троица.“²

Така ние пеем в тропара от тържествената служба, посветена в памет на св. Трима светители. Това възпоменание в тяхна чест св. Църква празнува от 1076 г., когато св. Йоан Евхаитски (+1095 г.), който станал митрополит на Евхаит през времето на византийския император Алексий I Комнин (1048–1118 г.) установява този техен общ

¹ Настоящият текст е доклад за празника на св. Трима светители, четен в аулата на Богословския факултет на 30.01.2019 г.

² *Служебник*, София: Синодално издателство, 1985, с. 255.

празник на 30 януари в месеца, в който чествуваме поотделно паметта и на тримата светители: 1 януари – св. Василий Велики (+379 г.), 25 януари – св. Григорий Богослов (+390 г.) и 27 януари – пренасянето на мощите на св. Йоан Златоуст (+407 г.)¹.

По решение на първия конгрес на православните богослови в Атина през 1936 г. 30 януари се определя като ден и празник на богословската наука, а тримата светители стават патрони на висшите богословски училища и духовните академии².

Приносът им в нашето богослужение безспорно е голям. Особено ярки в това отношение са имената на св. Василий Велики и св. Йоан Златоуст. Две от литургиите, извършвани и до днес в православните храмове, носят техните имена – Василиева св. Литургия и Златоустова св. Литургия. Първоначално двете литургии се служат наравно, но от Средновековието насам превес взема Литургията на св. Йоан Златоуст. Василиевата Литургия остава да се служи само десет пъти в годината, а именно: в навечерието на Рождество Христово, на 1 януари – в деня на св. Василий Велики, в навечерието на Богоявление, в петте недели на св. Четиридесетница, на Велики четвъртък и Велика събота³. Златоустовата св. Литургия остава като най-извършваната през дните на годината⁴.

Като най-употребявана в годишния богослужебен кръг Златоустовата св. Литургия става център на композиторския интерес в българската църковна музика от края на XIX в. до наши дни.

1. Авторската многогласна църковна музика у нас от края на XIX до края на 20^{-те} години на XX в.

Музикалните творци от т.нар. първо поколение български композитори имат нелеката задача да преосмислят църковно-певческото наследство и да създадат художествена църковна музика. Голяма част от тях, бидейки също и църковни диригенти, имат възможността на практика да покажат тези свои устреми към интегриране на много-

¹ *Жития на светите*, София: Синодално издателство, 1991, 73–74.

² В. Пандурски, „Св. Три светители и богослужението ни“, *Духовна култура*, кн. 2 (1962), с. 19.

³ *Пак там*, с. 23.

⁴ *Пак там*, с. 26.

гласната църковна музика като жанр в творчеството си¹.

1.1 Атанас Бадев (1860–1908 г.)

Първата цялостна авторска многогласна Литургия е отпечатана от Атанас Бадев в Лайпциг през 1898 г. Получил основното си образование в Първа софийска мъжка гимназия, той учи две години в Московското синодално певческо училище и четири години в Придворната певческа капела в Санкт Петербург². Познавайки задълбочено не само руската многогласна църковна музика и западно-европейската класика, но и източноцърковното псалтикийно пеене, Бадев включва в своята Литургия както авторски съчинения, така и многогласни обработки на източноцърковни песнопения. Появила се в момент, когато нуждата от български репертоар за църковните ни хорове е голяма, Литургията му обаче не получава признание. Добри Христов, който е защитник на Болгарский роспев, оценява по достойнство делото на Бадев, наричайки работата му „много ценен принос в областта на многогласната ни духовна литература“. Христов изтъква, че „Цялата Литургия на покойния Атанас Бадев се отличава със своята прекрасна хармонизация, лишена от всякакви хроматизми, присъщи на светската музика. Гласоводенето е в строг контрапунктичен стил и напомня чистотата на черковното многогласно пеене.“³ Въпреки че практически остава непозната, Литургията на Бадев е първият авторски цялостно завършен многогласен цикъл и се оказва важно постижение не само в сферата на църковното ни наследство, но и в новата ни професионална музика⁴.

¹ Г. Еленков, *Акапелната авторска музика по православни текстове в България от края на ХХ и началото на ХХІ век*. Докторска дисертация, защитена на 22.04.2015 г. в НМА „Проф. Панчо Владигеров“, с. 11.

² Николай Андреевич Римски-Корсаков – руски композитор, педагог, диригент, общественик, музикален критик. Автор на 15 опери, 3 симфонии, симфонически картини, камерна и църковна музика.

³ Д. Христов, „Златоустава литургия за смесен хор. Съчинения и хармонизации от Атанас Бадев“, *Църковен вестник*, бр. 27 (1909), с. 325. Вж. също Ю. Куюмджиев, *Кое е истинското българско църковно пеене?*, Пловдив 2011, с. 77; Сrv. също А. Попконстантинов, „Влиянието на руската църковна хорова музика в развитието на църковното хорова пеене в България“, *Църковен вестник*, бр. 28 (1978), 4–5.

⁴ Ю. Куюмджиев, *Многогласната Литургия в българската музика (1878 г. – 30-те*

1.2 Александър Морфов (1881–1934 г.)

Създателят на българската военна маршова песен Александър Морфов, автор на ярки образци на акапелната художествена песен, през първото десетилетие на XX в. написва св. Литургия за четиригласен мъжки хор. Тя поражда несъмнен интерес като ранен пример за авторска църковна музика в годините, когато преобладава практиката на „стъкмяване“, „нареждане“ на литургични цикли от различни руски композитори¹.

1.3 Панайот Пипков (1871–1942 г.)

Друг представител на първото поколение български композитори е Панайот Пипков. Роден в град Пловдив през 1871 г., където получава основно и средно образование. След двегодишно следване на музика в Милано се завръща в България и през 1900 г. бил назначен като учител в петокласното училище в Ловеч. Тук той развива голяма музикална дейност и ръководи църковен хор към храм „Успение Богородично“². Докато пребивава в Ловеч, Пипков проучва архивите на Троянския и Рилския манастир с цел събиране на „мотиви от старобългарски песни“, които са послужили като стимул за написването на Литургията. За съжаление от нея са запазени отделни песнопения³.

1.4 Христо Шалдев (1876–1962 г.)

Христо Тръпков Шалдев е възпитаник на духовната семинария в Цариград и на Петербургската духовна академия. Учителства последователно в Одрин, Цариград, Кюстендил и Скопие. Ръководител е на църковни хорове в Одрин, Цариград, Кюстендил.⁴ Като голям привърженик на „старобългарското църковно пеене“ издава Литургия през 1920 г., с включени материали, събрани по време на

години на XX в.), София 2003, с. 30.

¹ Ю. Куюмджиев, *Многогласната литургия*, с. 32.

² П. Динев, „Други видни църковни наши диригенти“, *Църковен вестник*, бр. 8 (1963), с. 11.

³ Вж. Ю. Куюмджиев, *Многогласната литургия*, с. 34.

⁴ П. Динев, „Други видни църковни наши диригенти“, *Църковен вестник*, бр. 26 (1964), 7–8.

следването му в Петербург, и напеви от сборника, издаден през 1905 г. от Анастас Николов „*Старобългарско църковно пеене*“ за едногласно псалтикийно изпълнение с хурмузиев нотопис. Първоначалният замисъл е бил Литургията да бъде многогласна и за тази цел е хармонизирана от Иван Халачев, също учител по музика и църковен диригент в Кюстендил, но Христо Шалдев се отказва от това решение, въпреки одобрението ѝ за печат от Св. Синод¹.

1.5 Петко Стайнов (1896–1977 г.)

Последният български композитор, който работи в областта на многогласната църковна музика през разгледания период, е Петко Стайнов. Родното място на композитора е гр. Казанлък. Ослепявайки напълно на единадесетгодишна възраст, постъпва в новооткрития през 1905 г. Институт за слепи в София, където учи пиано, цигулка и хармония. Висше музикално образование получава в Германия в частна консерватория в Брауншвайг и в Дрезденската консерватория². След като се завръща в родния си град, Стайнов дирижира хора при храм „Успение Богородично“, за който създава и своята Литургия, но за съжаление нотите ѝ не са запазени³.

2. Развитие на многогласната литургична музика от началото на 30-те г. на XIX в. до края на 40-те г. на XX в.

Вторият период, който обхваща около две десетилетия, показва нови характеристики в еволюцията на положената вече през първия период традиция. Стремещът към създаване на ново църковно-певческо творчество въз основа на националните традиции намира своята реализация в конкретни литургични цикли.

Литургията бива обсъждана в контекста на националното, конкретизирано в проблема за избора на мелодическата основа, върху която трябва да се създаде новото църковно-музикално творчество.

¹ П. Динев, „Други видни църковни наши диригенти“, *Църковен вестник*, бр. 8 (1964), с. 6.

² Вж. <http://www.ubc-bg.com/bg/composer/250>, [Електронен ресурс, октомври, 2016].

³ В. Кръстев, *Петко Стайнов*, София 1957, 12–13.

Тук възниква въпросът върху каква основа да бъде изградено новото многогласно творчество – дали като основа да бъде приведена продължаващата да звучи едногласна източна византийска псалтика или предизвикалият интерес у обучаващите се в Русия българи музикално-богослужебен репертоар, известен като „*болгарский роспев*“. По отношение на този избор българските композитори се разделят на два лагера, но независимо от това „*новата музика*“ поставя като техен общ знаменател изразните средства на музикалното изкуство.

2.1. Анастас Николов (1876–1924 г.)

Възпитаник на Синодалното училище по църковно пеене в Москва, изследовател, учител и хоров диригент, ръководил църковни хорове в Санкт Петербург и София. По препоръка на Николай Николаев¹ е изпратен от Св. Синод в Русия да изучи и се снабди с паметници на старобългарското пеене². Разработените песнопения за 1-и, 2-и, 3-и и 4-и глас се явяват като продължение и второ издание на литографираната Литургия в Петербург през 1905 г., носеща същото наименование. Хармонизацията на Николов не получава популярност въпреки одобрението и от Св. Синод³ и авторитета му като изтъкнат хоров диригент. През 1921 г. отпечатва в София „Старобългарско църковно пеене по руските нотни ръкописи от XVII и XVIII век – Литургия за народен хор“⁴.

2.2. Добри Христов (1875–1941 г.)

През месец януари 1925 г. излиза от печат „Литургия на Св. Иоан Златоуст с допълнителни песнопения за смесен хор“, компози-

¹ Николай Николаев (1852–1938 г.) – първият български църковнохоров диригент след Освобождението. През 1879 г. по покана на Марин Дринов, по това време министър на Народното просвещение, Николай Николаев пристига в София заедно със своя мъжки хор и започва църковнопевческо дело в храм „Св. вмчца Неделя“. Вж. повече у К. Попов, „130 години от основаването на хора при столичния катедрален храм „Света Неделя“. <http://bg-patriarshia.bg/news.php?id=10421>, [Електронен ресурс, октомври, 2016].

² Вж. повече у Ст. Венкова, *Апостол Николаев-Струмски: живот, вдъхновен от музиката*, София 2016, 46–49.

³ Пак там, с. 2.

⁴ А. Попконстантинов, *Влиянието на руската църковна хорова музика*, 4–5.

рана от Добри Христов. Вдъхновен от дългогодишната си практика на диригент в църковното хорово изкуство както във Варна, така и в София, като един от най-ревностните защитници на народната самобитност на мелодиите на „болгарский роснев“, Христов пристъпва към композирането на своята Литургия, предимно изградена върху старобългарски мотиви¹.

През 1934 г. той отпечатва „Общодостъпна за хорово пение Литургия № 2“, написана за еднороден хор при преобладаващо двугласие и тригласие. Литургията се отличава със своята пълнозвучна фактура, нередко с активно гласоводене и на вътрешните гласове. Юлиан Куюмджиев пише, че „макар замислена в по-скромни мащаби, втората Литургия на Добри Христов надхвърля равнището на поставената от автора цел и поставя по-широки граници. Тоналното разнообразие в творбата е подчинено на „обща драматургия със смислови връзки между песнопенията.“²

Постиженията на композитора в хоровата акапелна песен намират отражение в майсторското хорово писмо на Литургиите. С многообразието на изразните средства, стилистичното единство и непосредствената емоционалност Литургиите на Добри Христов се превръщат в най-представителния литургичен образец в българската музика³.

2.3. Петър Динев (1889–1980 г.)

Верен на източноцърковната псалтикийна традиция, Петър Динев създава и отпечатва три литургии. През 1926 г. излиза първата му Литургия „в източен тон“⁴. През 1929 г. е отпечатана втората цялостна литургична творба на Петър Динев: „Народна Литургия на Св. Йоан Златоуст за народно пеене на два и три гласа върху църковно-източни напеви“. Както първата, така и „народната“ му Литургия, са „нагласени“ върху източноцърковни напеви. Отявлен противник

¹ П. Динев, *Рецензия за Литургията на св. Йоан Златоуст за смесен хор от Добри Христов*, БАН, фонд 16к, оп. 1, а. е. 487, – публикувано за първи път от Ю. Куюмджиев в: *Кое е истинското българско църковно пеене*, с. 106.

² Ю. Куюмджиев, *Многогласната Литургия*, с. 32.

³ *Пак там*, с. 37.

⁴ А. Попконстантинов, *Влиянието на руската църковна хорова музика*, 4–5.

на „болгарский роспев“, Динев избира като основа на своите творчески търсения източните напеви, които според него не отстъпват на руското църковно пеене и се характеризират с по-богато от руското мелодично разнообразие. Тук е постигната и друга цел, а именно „да продължи вековната източно-църковна певческа традиция“, като я представи в многогласен хоров вариант, умело поднесен чрез „средства каквито може да има само у висококвалифициран майстор в тази област“¹. Реакциите, които предизвиква изданието в музикалните среди, са противоречиви. Един от привържениците на „болгарский роспев“ Христо Шалдев в своя статия в Църковен вестник казва, че „Литургията на г-н Петър Динев представлява оригинален и ценен принос към нашата духовна музикална литература.“² През 1941 г. е отпечатан „Църковно-певчески сборник от духовно-музикални съчинения в източно-църковни, старобългарски и други напеви, композирани и разработени за всенощното бдение и светата Литургия от Петър Динев“. В своята рецензия, направена приживе, Добри Христов оценява високо опита на Динев „да върви по свой собствен път към изграждането на самобитен български духовно-музикален стил“.

2.4. Апостол Николаев-Струмски (1886–1972 г.)

Роден в София през 1886 г., където завършва средното си образование в Първа софийска държавна мъжка гимназия през 1906 г., а обучението си по музика – в новосъздаденото Музикално училище в София, той заминава през 1908 г. за Санкт Петербург, за да продължи своето музикално образование в държавната хорова капела при проф. Степан Василиевич Смоленски. След завръщането си в България от 1923 г. до 1933 г. преподава теория и практика на църковното пеене в Софийската духовна семинария. След проведен конкурс в края на 1924 г. е назначен за първия диригент в новоосве-

¹ Д. Пенев, „Петър Динев и църковното ни пеене“, ДК, 1960, № 10, с. 27.

² Хр. Шалдев, „За нашето хорова църковно пение“, Църковен вестник, бр. 1–2 (1926), с. 13.; Вж също у Д. Нашков, „Нашето духовенство и черковното пение“, Музикален живот 18 (1931), с. 3; вж. А. Ковачев, „Литургия на Свети Йоан Златоуст от Петър Динев“, Музикален преглед 17–18 (1926), с. 4.; срв. у Ю. Куюмджиев, Многогласната Литургия, с. 39.

тения храм „Св. Александър Невски“. Две години след назначаването му Николаев-Струмски¹ дирижира хор, изграден от семинаристи, но впоследствие от 1927 г. изгражда смесен четиригласен хор, с чийто репертоар е поставено началото на уникалната хоровата нототека към катедралата². Отпечатва своя Литургия за четиригласен смесен хор през 1926 г.³

По отношение на музикалния език, интонационното съдържание, хармонията и мелодичния изказ творбата продължава руската композиционна традиция, като оформя трета стилистична тенденция в създаването на църковно певческо творчество у нас.

3. Съдбата на литургичната музика в периода от 40-те г. до наши дни

След прогреса през 30-те и 40-те г. на XX в., очертал важните постижения и изградил традиция в развитието на многогласната литургична музика, интересът към този музикален жанр вече не е актуален за композиторите от т.н. *второ поколение*. „Изживяла своята художествено-музикална актуалност и равноправност многогласната църковната музика ще се „вцъркови“ и ще продължи да звучи „пак и пак“ само в богослуженията на българските православни храмове.“⁴ Отделните характеристики на музикалния език в тези сакрални композиции ще застинат канонизирани в позицията си, а времето ще превърне от тях неписани еталони за църковната ни музика. Еталони, към които ще се придържат отделни църковни диригенти и свещенослужители през десетилетията след 1941 г.⁵

3.1. Христо Манолов (1899–1953 г.)

Христо Манолов е роден на 1 април 1899 г. в град Казанлък⁶.

¹ Според Стефка Венкова псевдонима „Струмски“ Апостол Николаев използва единствено, когато се подписва върху свои собствени композиции.

² С. Венкова, *Апостол Николаев-Струмски*, с. 31.

³ А. Попконстантинов, *Влиянието на руската църковна хорова музика*, 4–5; Сrv. също у С. Венкова, *Апостол Николаев-Струмски*, 21–32.

⁴ Г. Еленков, *Акапелната авторска музика*, с. 21.

⁵ *Пак там*, с. 22.

⁶ Н. Янев, *Христо Манолов. Документален очерк*, София 2004, с. 59.

Прогимназиалното си образование завършва в родния си град, а след отбиването на тригодишната военна служба се записва през 1906 г. като ученик в току-що откритото Държавно музикално училище в София. Слуша също така лекции в Дрезденската консерватория. Творческите му интереси обхващат абсолютно всички области на композиторската активност¹. Бидейки ръководител на различни църковни хорови състави в страната, той пише по различно време своите шест литургии, две всенощни бдения, както и други самостоятелни произведения, свързани със св. Литургия². „За разлика от колегите си от „Съвременна музика“ Христо Манолов реализира идеята за националното и в богослужебните жанрове и става продължител на делото на фигури като Добри Христов и Петър Динев в стремежа им към създаване на родна певческа литература“³.

3.2. Ангел Попконстантинов (1905–1981 г.)

Дългогодишният диригент на ПКСХП „Св. Александър Невски“ Ангел Попконстантинов е роден в с. Любеново (дн. Хасковска област) на 24. VIII. 1905 г.⁴ Като ученик в Софийската Духовна семинария⁵ негови преподаватели по музика (нотно пеене) са Апостол Николаев-Струмски и съответно по източно пеене Манаси Поптодоров (1860–1938 г.) и Петър Динев. Те са и първите вдъхновители на бъдещия диригент и композитор на църковна музика.

Завършва Софийската духовна семинария през 1929 г.⁶ и същата година е приет като студент в Богословския факултет към Софийският университет „Св. Климент Охридски“, но влечението към музиката го откъсва от Богословския факултет и на следващата година записва Музикалната академия⁷. Негов преподавател по хармония и композиция е проф. Добри Христов. Добил солидна музикална под-

¹ Н. Янев, *Христо Манолов*. (Ю. Куюмджиев, Непознатият Христо Манолов), 5–6.

² *Пак там*, 85–97.

³ *Пак там*, с. 7.

⁴ Николай, Макариополски епископ, „Петдесет години богословска наука в България 1923–1973“, *Годишник на Духовната академия XXIV(L)/1* (1974–1975), с. 169.

⁵ Вж. Приложение № 7 и № 8.

⁶ Архив на Софийската духовна Семинария, Свидетелство № 543 от 03.VII. 1929 г.

⁷ Вж. Приложение № 9.

готовка, още със завършването на музикалното си образование е назначен за асистент на своя професор и хоноруван преподавател-лектор по църковна музика и църковен ред в Музикалната академия.

След смъртта на проф. Добри Христов (1941 г.) ръководството на хора при храм-паметника „Св. Александър Невски“ се възлага на Ангел Попконстантинов. Изграден вече като музикант и имайки солидната творческа дейност като диригент, той продължава стила на своя именит учител и предшественик. Плод на дългогодишния неуморен труд на Попконстантинов с хора при храм-паметника е съставената от него „Литургия на св. Иоан Златоуст“¹ за четиригласен смесен хор. Изграждана почти едно десетилетие, както е видно от поставените години на някои от песнопенията, и завършена през 1965 г., Литургията е предадена и откупена за издаване от Св. Синод на следващата година². Тази творба е великолепен пример и художествено доказателство за развитието на многогласната църковна музика в периода след 9 септември 1944 г., въпреки липсващия интерес от страна на професионалната композиторската общност „Съвременна музика“.

3.3. Лозко Димитров Стоянов (1934–2002 г.)

Роден на 22.10. в с. Черна могила в семейството на свещеник Димитър Стоянов. Възпитаник на Софийската Духовна семинария и Духовната академия. Работи като учител по музика в гр. Карлово, където е и диригент на смесения градски хор. Завършва курс по дирижиране при проф. Самуил Видас. През годините работи като артист-хорист в Пловдивската и Старозагорската опера, както и в Българската хорова капела „Светослав Обретенов“ (сега Национален филхармоничен хор). Печели конкурс във Виенския радиохор, а след завръщането си от Виена е назначен като артист-хорист в състава на Националната софийска опера, където се пенсионира.

През 1988 г. под диригентството на маестро Методи Матакиев (1949–2010 г.), по повод на 35-годишнината от възстановяването на Българската патриаршия, записва в „Балкантон“ плоча: „Гържестве-

¹ ЦДА, ф. 1660 К, (оп.) 1, (а.е.) 16, л. 1-21а. Вж. Приложение № 21.

² А.К., „Хоровото пеене в храма-паметник „Св. Александър Невски“ (По случай 50 години от осветяването на храма)“, *Църковен вестник*, бр. 29, с. 3.

на Св. Литургия“. Мотивите в Литургията на Лозко Стоянов са негови авторски търсения, а аранжирването е дело на диригента – маестро Методи Матакиев.

3.4. Иван Петров – Йохан (1931–2004 г.)

Иван Петров – Йохан също е възпитаник на Софийската Духовна семинария и Духовната Академия. Работи последователно като артист-хорист в Националната софийска опера и Българската хорова капела „Светослав Обретенов“. Като солист пее в много български хорови състави: мъжки камерен хор „Св. Йоан Кукузел“, хора на Храм-паметник „Св. Александър Невски“, мъжките хорове „Гусла“ и „Кавал“, както и в хоровата капела „Светослав Обретенов“. Създава осем Литургии, чийто аранжирменти са дело на Методи Матакиев и Тодор Григоров – Терес.

През 2000 г. под умелото диригентство на маестро проф. Георги Робев (1934–2002 г.) Българската хорова капела „Светослав Обретенов“ записва неговата св. Литургия, посветена на 2000 г. от Рождението на Господ Исус Христос. Сред солистите, взели участие в този запис, са знаменити оперни и оперетни български певци: Александрина Милчева (1934 г.), Никола Гюзелев (1936–2014 г.), Ной Николов (1944–2004 г.), Нина Пенкова, както и самият автор.

3.5. Тодор Григоров – Терес (1940–2016 г.)

Тодор Григоров – Терес е роден в с. Ломци, Търговишко. В Духовната семинария и по-късно в Духовната академия „Св. Климент Охридски“ (сега Богословски факултет при СУ „Св. Климент Охридски“) Тодор Григоров развива голямото си музикално дарование. В студентските си години е индивидуален ученик на проф. Георги Златев-Черкин (1905–1977 г.). След завършването на висшата духовна школа през 1967 г. е приет за хорист-солист на Българската хорова капела „Светослав Обретенов“. В желанието си да се усъвършенства в музикалното изкуство минава курс за квалификация в Пловдивския институт за художествена самодейност с успешно издържан изпит и получена диплома от 1976 г. за ръководител на хорен състав¹.

¹ К. Попов, ик., „В памет на Тодор Григоров – Терес“: <http://www.bg-patriarshia.bg/>

По-големите му произведения са: „Св. Литургия по Йоан Златоуст“ за хор и солисти, „Аз, буки, вяди“ – трикантарий за бас, смесен хор, ударни и клавишни инструменти; „Ораторията „Паисий“ за солисти, смесен хор, оркестър и четец.

3.6. Ставр. ик. Александър Лашков (1943 г.)

Ставр. ик. Александър Лашков е роден през 1943 г. в гр. Фердинанд (дн. гр. Монтана). Завършва Софийската Духовна семинария „Св. Йоан Рилски“ през 1961 г. и през същата година постъпва като студент в Духовната академия „Св. Климент Охридски“, където се дипломира през 1965 г. Заради музикалните му дарование преподавателят по хорова пеене Аврам Вачев (1907–1984 г.) като ученик в Семинарията го избира да ръководи курсовия хор, а през последната година на обучението – за помощник-диригент на големия семинарски хор. Подобно е и отношението на диригента на академичния хор в Духовната академия свещ. ик. Димитър Попконстантинов, който също го прави свой помощник. Преследвайки своята детска мечта да бъде диригент, воден от стремежа да усъвършенства дарованието си, отец Александър Лашков завършва Музикалната академия в гр. Пловдив през 1977 г.

Ръководи хоровите състави при Руската църква „Св. Николай Мирликийски Чудотворец“ и в други столични храмове като „Св. св. Кирил и Методий“, „Св. Богородица – Живоприемни източник“ (кв. Подуяне) и „Св. Троица“ (кв. Разсадника). Работи като учител в гр. Пирдоп, където дирижира градския хор.

Автор е на шест Златоустови литургии, пет от които са за смесен хор и една за мъжки хор. Първите две създава като диригент на хора при храм „Св. Богородица – Живоприемни източник“ (кв. Подуяне) през 1985 г. След 1991 г. композира третата си св. Литургия за еднороден мъжки хор, а след тази творба отец Лашков пише четвъртата си композиция на български език, която е изпълнена в зала „България“ през 2010 г. Петата св. Литургия съставя за два хора – смесен и детски хор. Последната св. Литургия, изпълнявана и днес от смесения хор при столичния храм „Св. Троица“ (кв. Разсадника),

той пише през 2015 г.

Освен че композира църковна музика, ставр. ик. Александър Лашков създава и редица хорови и солови песни, детски и оркестрални пиеси. По-значими сред тях са „Романтична увертюра“ за духов оркестър и сюитата „Музикален дневник“.

3.7. Ставр. ик. д-р Кирил Попов (1955 г.)

Ставрофорен иконом д-р Кирил Попов е роден на 5 декември 1955 г. в гр. Първомай, Пловдивска област. Произхожда от свещеническо семейство. Завършва Софийската духовна семинария „Св. Йоан Рилски“ през 1975 г. По време на обучението в духовната школа развива музикалното си дарование, като е избран от преподавателя по музика Аврам Вачев за помощник-диригент на семинарския хор. Висше богословско образование получава в Духовната академия „Св. Климент Охридски“ през 1981 г. През лятото на 1982 г. преминава курс за диригенти под ръководството на проф. Васил Арнаудов (1933–1991 г.). Същата година, по решение на Св. Синод на Българската православна църква, е изпратен като аспирант в Московската духовна академия, където специализира хорово дирижиране, индивидуално учи хармония и композиция при изтъкнатия руски композитор, музиколог и педагог Владимир Мартинов и защитава кандидатска (докторска) дисертация на тема „Развитие на осмогласието в Руската и Българската православни църкви“ (*Пути развития осмогласия в Русской и Болгарской Православных Церквях*). Две години по-късно (1984 г.), по случай дипломирането си в Московската духовна академия, изнася духовен концерт със смесения хоров състав на класа и получава отличието „Златен камертон“ (за втори път след Симеон Димитров през 1973 г., сега Български патриарх Неофит). През 1987–1988 г. преминава следдипломна квалификация по хорово дирижиране в Българската държавна консерватория (сега Национална музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“) в диригентския клас на проф. Васил Арнаудов.

След завръщането си от Русия преподава източно църковно пеене (1985–1989 г.) и хорово пеене (1991–2000 г.) в Софийската духовна семинария „Св. Йоан Рилски“. През 1989–1990 г. работи като научен сътрудник в Църковно-историческия и архивен институт

при Българската патриаршия. От 1991 г. до 2000 г. дирижира хора при катедралния храм „Св. вмчца Неделя“, а от 1986 г. е диригент на Софийския свещенически хор.

Публикува множество статии, анотации и студии на църковно-поевческа и богословска тематика (в сп. „Българска музика“, „Църковен вестник“, сп. „Духовна култура“, сп. „Българско музикознание“, сп. „Вестник КемГУКИ“ – Русия, сп. „Амвон“). Лауреат е на наши и чужди конкурси за композитори с наградени хорови творби:

„Херувимска песен“ (архиерейска) за смесен хор – 1983 г. (I-а награда на II-и конкурс за нови църковни песнопения, София – 1995 г.).

„Задостойник на Успение Богородично“ за смесен хор – 1983 г. (III-а награда на III-и конкурс за нови църковни песнопения, София – 1996 г.)

„Хвалите Господа с небес“ за смесен хор – 1997 г. (Награда на Съюза на българските композитори и Награда за творба с най-известна българска звучност на IV-и конкурс за нови църковни песнопения, София – 1997 г.).

„Молитва към Спасителя“ за смесен хор – 1980 г., редакция – 1998 г. (II-а награда и Награда на Съюза на българските композитори на V-и конкурс за нови църковни песнопения, София – 1999 г.). През 2013 г. е направена оркестрация за сценично изпълнение.

„Приидите поклонимся“ и „103 псалом“ за смесен хор – 2010 г. (Специална награда на Международния фестивал „Академия за православна музика“, присъдена на Първи международен конкурс за композитори „Св. Роман Сладкопевец“, Санкт Петербург, Русия – 2012 г.).

„Химн на преподобни Сергей Радонежски“ за смесен хор – 2013 г. (III-а награда и специалната награда на Св. Троицко-Сергиевата Лавра, присъдени на Втори международен конкурс за композитори „Св. Роман Сладкопевец“, Санкт Петербург, Русия – 2014 г.).

„Пение молебное“ (11-и кондак от акатиста на св. Петър и Феврония) за смесен хор – 2015 г. Песнопението е номинирано и изпълнено на финала на Третия международен конкурс за композитори „Св. Роман Сладкопевец“, Санкт Петербург, Русия – 2016 г. като авторът е удостоен с почетен диплом.

През 2012 г. излиза сборник, с негови композиции „Православни хорови творби“. Сборникът съдържа всички части на св. Ли-

тургия, композирани за смесен състав, а също така аранжирани от самия автор за еднороден мъжки хор. В него са включени допълнителни духовни композиции като: „Молитва към Спасителя“ – за смесен хор, „Рождественска възхвала“ – за смесен и мъжки хор, „Приидите поклонимся и 103 пс.“, „Богородице Дево“, „Отче наш“ и др., също така предназначени за различни хорови състави. Сборникът „Православни хорови творби. Ч. 2“, отпечатан през 2020 г., включва множество композиции, които допълват първата част. Тук авторът посочва годината и мястото, където са композирани творбите, а на някои от тях и първото изпълнение.

Заклучение

Стремежите на първите професионални български творци, които имат отношение към църковната музика, са съсредоточени около създаването на родно църковно-певческо творчество, зад което прозира идеята за осъзнаването на църковната музика не само като част от богослужебния култ, но и като естетическа ценност и изкуство. Многогласието в България прониква, от една страна, с руските войски, които носят със себе си популярните църковни обиходи и сами ги изпълняват, а от друга, то се пропагандира от редица музиканти, които се завръщат от обучение в Русия и основават хорове у нас. Като първообраз за своите творчески търсения професионалните ни композитори вземат примера, наследен от своите преподаватели в Русия. Както в Русия, така и в България центърът на композиторския интерес е св. Литургия. Това не е случайно.

В развитието на многогласната Литургия в българската музика след Освобождението се очертават три основни течения, в които се проследява творческият устрем за изграждането на самобитна хорова литература. Първите професионални музиканти, работили в тази област, показват стремеж да запълнят църковно-песенен материал, който е необходим за църковните хорове. Повечето от литургиите възникват от потребността на конкретен хоров състав. През първите почти три десетилетия важна особеност на тези литургии е „стъкмяването“, „нареждането“ на музика от различни руски композитори. Изключение правят литургиите на Атанас Бадев, Панайот Пипков, Христо Шалдев и Петко Стайнов.

Нови характеристики в развитието на създадената вече през първия период традиция показва литургийната музика, появила се през 20-те – началото на 40-те години на XX в. На преден план излиза въпросът за индивидуалното авторско начало. Независимо че са писани за конкретен хоров състав с цел да запълнят липсата на репертоар, те са адресирани до много по-голям кръг от църковни хорове. Все по-отчетливо се проявява стремежът на авторите за създаване на ново църковно-певческо творчество на основата на националните традиции¹. Оформилите се две противоположни течения имат своите привърженици. Едната позиция, заемана от Анастас Николов и Добри Христов, се опира на „болгарският роспев“ като наследство от Средновековието, а другата цели да свърже източноцърковната песенна традиция с европейското многогласие². Поддръжник на тази линия е Петър Динев, който продължава примера на Атанас Бадев.

Независимо от своите първоначални позиции в началото на спора върху каква основа да бъде изградена новата църковна музика, в по-късните си опуси двамата най-видни привърженици на двете течения обръщат поглед към отричаните доскоро от тях музикални основи. Това се дължи на вече затихващия спор през 30-те г. на XX в.

Третото течение за изграждането на национална многогласна хорова литература намираме в авторската изява на Апостол Николаев-Струмски. Композираната от него Литургия носи характеристиките и стилистиката на добре познатата му руска църковно-хорова класика от втората половина на XIX в.

Творческите решения в големите литургии за смесен хор на Добри Христов, Петър Динев и Апостол Николаев-Струмски, кулминации в еволюцията в развитието на многогласната църковно-певческа песенност, преминават рамките на функционалното предназначение и се превръщат в изкуство, художествен акт, естетическа ценност.

След деветосептемврийския преврат през 1944 г. традицията, установена в практиката, спрямо многогласната църковна музика и отношението към нея, не могат да бъдат заличени и безвъзвратно загубени. Създаването на многогласна литургична музика се свързва изключително с практическата работа на музикантите-църковници.

¹ Ю. Куюмджиев, *Многогласната литургия в българската музика*, с. 45.

² *Пак там.*

Не е случаен фактът, че повечето автори, които пишат такава музика, са или свещенослужители, или диригенти на хорове към определен православен храм, запознати със същността, традицията и характеристиките на многогласната ортодоксална музика в нейната изначална родствена връзка с богослужението. Литургиите на Христо Манолов несъмнено са инспирирани от дейността му на хоров диригент към църквите „Св. Богородица“ и „Св. Марина“ в Пловдив, „Св. Иван Рилски“ в Перник, „Св. Богородица“ във Варна. Ангел Попконстантинов пък пише своите обработки и авторски песнопения в пряка връзка с работата си като главен диригент на хора при патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски“ в София, който поема след смъртта на Добри Христов (1941 г.) и ръководи цели 35 години.

Проявите както на руската православна хорова литература, така и на наследената от българските композитори традиция, могат да се проследят по-късно в творчество на Иван Петров – Йохан, Лозко Стоянов, Тодор Григоров-Терес, а също и на свещенослужители като Александър Лашков и Кирил Попов.

Композициите на българските творци в сферата на сакралната музика, и по-специално в отношението им към св. Златоустава Литургия, е великолепен пример и художествено доказателство за развитието на многогласната църковна музика. Доказателство за художествено-творческата еволюция на многогласната литургична музика у нас, еволюция, която ще продължи да се разгръща и през следващите десетилетия.